

Література

1. Франко І. Двоязичність і дволічність // Літ.-наук. вісник. – Львів, 1905. – Кн. 4. – С. 205–207.
2. Even-Zohar, Itamar / Polysystem Studies // Poetics Today: International Journal for Theory and Analysis of Literature and Communication. Volume 11:1, 1990. – Durham: Duke University Press. – 256 p.
3. Genzler E. Contemporary Translation Theories. – London and New York: Routledge, 1993. – 224 p.
4. Lefevere A. Translation/History/Culture: A Sourcebook. London and New York: Routledge, 1992. – 182 p.
5. Shuttleworth, Mark. Polysystem theory / M. Shuttleworth // Routledge Encyclopedia of Translation Studies / Ed. M. Baker. – L. N.Y.: Routledge, 1998. – 654 p. – P. 176–179.
6. Toury G. Enhancing cultural differences by means of fictitious translation. 1997. In Jean Delisle and Gilbert Lafond. The History of Translation [CD-ROM]. Educational edition. Gatineau, QC: School of Translation and Interpretation, University of Ottawa, 2003. “These, livres et testes” module.
7. Toury G. The nature and role of norms in translation // The Translation Studies Reader / Ed. by L. Venuti. – London and New York, 2000. – P. 198–211.
8. Toury G. Translated Literature: System, Norm, Performance // Poetics Today. – 1981. – № 2. – P. 9–27.

УДК 811.161.2'373.21

ЯНІЦЬКА Н.Р.
(Львів)

**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУ МЕРТВИХ
В УКРАЇНСЬКОМУ МІКРОТОПОНІМНОМУ ПРОСТОРИ
(на матеріалі мікротопонімії центральних і східних районів Львівщини)**

У статті простежено явище вербалізації культу мертвих у мікротопонімії центральних і східних районів Львівської області. Акцентовано увагу на необхідності вивчення мікротопонімії як фрагмента мовної картини світу.

Мікротопонімія як один із засобів вираження категорії пропріальності займає особливе місце у лексичній (онімній) системі мови. Вона ілюструє процес трансформації загальних назв у власні, показує ті етапи, через які проходить слово, перш ніж стане власним іменем [14, с. 66]. Мікротопоназви є одиницями живого мовлення, вони динамічні, нестійкі, стихійні порівняно з назвами великих географічних об'єктів. Багато з них зникає з людської пам'яті внаслідок різноманітних соціально-історичних процесів, а окремі можуть бути безповоротно втрачені. Тому важливим і одним із найактуальніших завдань української лінгвістики сьогодні є повна фіксація фактографічного матеріалу та його глибокий аналіз. Мікротопоніми є найчисельнішими в топонімній системі мови, однак це пласт ономастикону, який тривалий час не виділявся як окремий предмет системного наукового дослідження. Тому сьогодні маємо незначну кількість праць, присвячених дослідженню української мікротопонімної системи. Серед них праці Є. Черепанової [16], М. Дуйчака [2], Б. Лящука [10], І. Чеховського [17], О. Михальчук [11], Г. Козловської [5], Л. Костик [7], Н. Лісняк [8], Н. Сокіл [12] та ін. Однак комплексного аналізу мікротопонімів як фрагмента регіональної мовної картини світу, що є результатом синкретичного процесу номінації як засобу формування та вираження знань представників певної місцевості про об'єктивний світ, як засобу його пізнання, логічного, чуттєвого та естетичного сприйняття в українській ономастичній науці немає. Такий аналіз (при збереженні традиційної парадигми – системно-структурної організації мови) є необхідним, оскільки мікротопоніми – мовні знаки, у плані змісту яких збережено унікальну лінгвістичну та екстралінгвальну інформацію “про діяльність носіїв мови в історико-географічному середовищі” [17, с. 3], саме в процесі їхнього творення найбільше проявляються екстралінгвальні фактори [1, с. 29]. Мікротопонім є унікальним вербальним семантичним кодом ще й тому, що суб'єкт номінації (представник певної нації) називає елементи географічного середовища, яке є невід'ємною складовою етнічної свідомості поряд із біологічною, соціокультурною, матеріальною системами етнічної спадковості, “бо вона формується в певному місці на землі” [9, с. 80]. І це ім'я, яке є результатом багаточисельних ментальних процесів у свідомості людини, теж стає культурно значущим, національно маркованим у системі мови та культури, закріплюється у суспільній свідомості не лише як адресно-вказівний компонент, що визначає локалізацію [13, с. 206]. Таким чином, мікротопонімія (як і інші онімні системи) – це сукупність власних назв, які мотивуються, визначаються, взаємно структуруються особливими уніфікованими конструкціями знання [3, с. 27].

Вона є елементом мовної картини світу, що репрезентує світ таким, яким його бачить та відчуває носій мови.

Одним із фрагментів культури, відображених у мікротопонімії, є культ мертвих як один із невід’ємних аспектів національного буття. Культ мертвих є наскрізним феноменом світової культури, він присутній у морально-поведінкових настановах людини, у її аксіологічній системі. “Українська культура також відтворила власний культ мертвих, через який не тільки актуалізує власну історію та культурну свідомість, а й сприяє віднайденню власної ідентичності як у внутрішньоукраїнському, так і в європейському та загальносвітовому контекстах” [6]. Вербалізацію цього феномену засвідчуємо в мікротопонімії центральних і східних районів Львівської області, зокрема, в таких його елементах, які мотивовані лексемою *цвинтар*, що номінує “подвір’я і кладовище біля церкви” [СУМ, XI, с. 185] чи “місце, відведене для поховання померлих” [СУМ, XI, с. 185] (при цьому слово *цвинтар* означає виключно християнське кладовище та походить з грецької мови від дієслова *kitaw*, що означає, “спати” [4]). Ці мікротопоніми здебільшого є прийменниковими. Наприклад, словоформами та іменують частини села чи поля *нтаромЗа Цви* (с. Подорожнє, Стр.; с. Родатичі, Гор.; с. Митулин, Зол.), *нтараля ЦвиБі* (с. Братківці, Стр.; с. Підбірці, Пуст.), *нтарало ЦвиКо* (с. Куровичі, Зол.; с. Шоломиничі, Гор.), *лоКо нтаруЦви* (с. Грімно, Гор.), *Під нтаромЦви* (с. Верхня Білка, Пуст.; с. Сокільники, Пуст.). Серед мікротопоназв-орієнтирів засвідчено також і трикомпонентні структури, які складаються з прийменника, лексеми *цвинтар* та атрибута, що вказує на специфіку кладовища. Наприклад, мікротопоніми-орієнтири *цькимЗа Німе нтаромЦви* (с. Велика Горожанна, Мик.), *ляБільськогоПо нтаруЦви* (с. Грімно, Гор.; с. Сокільники, Пуст.) містять відетнонімні компоненти, які є свідченням певних історичних подій, міжнародних взаємозв’язків і взаємовпливів. Свідченням такого історичного факту як поширення епідемії холери є мікротопоназва *Холєнтаррський Цви* (с. Сихів, Стр.), утворена лексико-семантичним способом від апелятива *цвинтар* та атрибута *холерський*, що є діалектним варіантом прикметника *холерний*, похідного від слова *холера*, яке позначає шлункове захворювання чи епідемію цього ж захворювання [СУМ, XI, с. 113].

Цікавим з погляду структурно-словотвірного аналізу є мікротопонім *нтарПідцви* (с. Родатичі, Гор.), що номінує частину села. Ймовірно, спочатку географічний об’єкт мав назву *Під Цвинтарем* (мікротопонім мав форму синтагми “прийменник + іменник”). Згодом за законом мовної економії чи внаслідок високої частотності вживання такого сполучення слів в усному мовленні прийменник лексикалізувався з іменником та почав виконувати роль префікса, а субстантив зредукувався.

Значна кількість мікротопонімних одиниць із елементом *цвинтар* у кожному населеному пункті досліджуваної території свідчить про те, що цей об’єкт часто стає домінантним у процесах номінації, а, отже, й у свідомості носія мови – суб’єкта номінації – як один із духовних пріоритетів. Справді, для носія української традиційної культури цвинтар завжди був місцем святим, шанованим, а питання організації та функціонування кладовищ і цвинтарів входять як складова частина до системи української народної поховально-поминальної обрядовості.

Ще одним елементом, у якому вербалізується феномен культу померлих, є пласт мікротопонімії, що мотивована лексемою *могила*, яка позначає яму для поховання померлого [СУМ, IV, с. 773] чи “високий насип на місці давнього поховання” [СУМ, IV, с. 773]. Праслов’янське слово *mogyla*, “купа”, ймовірно, пов’язане з *mogti “могти”, первісно, “тягти” (отже, “стягнене в купу”) та усадковане ще з доіндоевропейського періоду [ЕСУМ, III, с. 493]. В українській культурі символіка могили як реалії об’єктивної дійсності є поліфонічною. З одного боку, вона асоціюється зі смертю, а з іншого, – символізує перемогу над нею, спасіння та воскресіння. Але базовим в культурній парадигмі нашої держави стало тлумачення могили як символу козацької України, втілення ідеї того, що “героїчне минуле є основою українського буття в усі часи” [6].

Багатогранність символіки могили відображена і в українській мікротопонімії, що мотивована лексемою *могила* та похідними від неї. Так, власну назву *льникМоги* (с. Поляни, Зол.), що номінує поле, де закопують рештки тварин, утворено внаслідок онімізації апелятива *могильник*, один із лексико-семантичних варіантів якого означає “стародавнє кладовище” [СУМ, IV, с. 773] та є похідним утворенням від лексеми *могила*. Наведена мікротопоназва є ілюстрацією “негативної” символіки могили як втілення смерті. Таку ж символіку відображають оніми *лкаМоги* (с. Родатичі, Гор.), *лкиМоги* (с. Рудники, Мик.), які номінують частини села, де поховані австро-угорські солдати. Зауважимо, що мікротопонім *лкаМоги* утворено лексико-семантичним способом від апелятива *могилка*, що є зменшено-пестливим до слова *могила*. А власна назва *лкиМоги* є результатом онімізації діалектної лексеми *могилки*, що означає “кладовище” [СУМ, IV, с. 773]. Словотворчим формантом у цьому випадку є не лише зміна лексичного значення твірного слова, але й зміна наголосу (при збереженні звукового складу).

У системі мікротопонімів центральних і східних районів Львівщини засвідчено ряд одиниць, які ілюструють, “позитивну” (урочисту) символіку могили як втілення героїзму та слави: *латська*

МогилБра (с. Підгайчики, Зол.), *лкаПідмоги* (с. Добряни, Гор.), *лаМоги* (сміт Щирець, Пуст.), *інам УПАла ВоМоги* (с. Митулин, Зол.). Мікротопоніми *тськаБра ламоги* та *інам УПАла ВоМоги* утворилися внаслідок онімізації відповідних словосполучень, власна назва *лаМоги* є результатом зміни лексичного значення твірного слова – апелятива *могила*, а *лкаПідмоги* є мікротопоназвою, утвореною за допомогою префікса на основі лексеми *могила*. Усі ці мікротопоніми іменують культурно-історичні пам'ятки (козацькі, стрілецькі могили та могили, насипані в честь воїнів ОУН-УПА), і, таким чином, самі є свідченням історико-культурних подій минулих епох і засобом вербалізації культу мертвих, який у цьому випадку втілюється у феномен патріотизму.

Фрагментарно вербалізується культ мертвих у мікротопонімній одиниці *ртіна СмеДоли* (с. Монастирок, Зол.), утвореній внаслідок онімізації апелятива *смерть* (похідного від праслов'янського *sъmrť [ЕСУМ, V, с. 319]) та географічного номена *долина*. Етимологія цієї назви не з'ясована.

Отже, проаналізований мікротопонімний матеріал є лінгвальним свідченням того, що вшанування мертвих в українській традиції є дуже давнє, нерозривно пов'язане з релігійною сферою та втілюється у певних національних засадах. Аналіз мікротопонімних одиниць із компонентами *цвинтар* та *могила* підтверджує також, що мікротопонімія є засобом вербального кодування тих фактів об'єктивної дійсності, що відіграють важливу (чи найважливішу) роль у житті окремої людини (чи нації загалом), є найбільш ціннісними (пріоритетними) для неї у духовному чи матеріальному житті.

Умовні скорочення

Гор. – Городецький; Зол. – Золочівський; Мик. – Миколаївський; Пуст. – Пустомитівський; Стр. – Стрийський райони.

Література

1. Беленькая В.Д. Топонимы в составе лексической системы языка. – М., 1969.
2. Дуйчак М. Специфіка південнолемківської мікротопонімії на загальноукраїнському фоні // Українські Карпати: Матеріали Міжнар. наук. конф. “Українські Карпати: етнос, історія, культура”. – Ужгород, 1993. – С. 198–209.
3. Карпенко О.Ю. Ментальна організація власних назв // Мовознавство. – 2004. – № 4. – С. 25–34.
4. Кісіль Р. Християнська смерть // http://www.kapelanstvo.in.ua/ua/articles.html?articles_id=13-22k.
5. Козловська Г. Структурно-типологічні різновиди неоднослівних мікротопонімів Вінниччини // Наук. зап. – Сер.: Філологія: Зб. наук. пр. / Відп. ред. Н.Л. Іваницька. – Вінниця, 1999. – С. 50–54.
6. Комаров Р.В. Культ мертвих як аспект національного буття: європейський контекст і українська традиція осмислення // http://www.iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/2_2005/articles/stat46.html-29k.
7. Костик Л.Б. Гідронімія Буковини (назви непротічних вод): Автореф. дис... канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 2003.
8. Лісняк Н.І. Мікротопонімія Західного Поділля: Автореф. дис... канд. філол. наук. – Ужгород, 2004.
9. Лозко Г.С. Етнологія України: Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект. – К., 2001.
10. Лящук Б.Ф. Географічні назви Українських Карпат і прилеглих територій: Навч. посібник. – К., 1993.
11. Михальчук О.І. Мікротопонімія Підгір'я: Автореф. дис... канд. філол. наук. – К., 1998.
12. Сокіл Н.В. Мікротопонімія Сколівщини. – Львів, 2008.
13. Станкевич Н.І. Українські топоніми як лінгвокраїнознавчий матеріал // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Зб. наук. пр. – Львів, 2006. – Вип. 1. – С. 206–211.
14. Суперанская А.В. Как вас зовут? Где вы живете? / Отв. ред. А.А. Реформатский. – М., 1964.
15. Сушко В.А. Кладовища в українській традиційній культурі // http://www.history.univer.kharkov.ua/sno/sno_konf_files/sno_konf_58/sushko.htm.
16. Черепанова Е.А. Мікротопонімія Чернігівсько-Сумського Полесья. – Суми, 1984.
17. Чеховський І.Г. Мікротопонімія Чернівецької області в історичному аспекті (утворення на базі народної термінології): Автореф. дис... канд. філол. наук. – Чернівці, 1996.

Довідники

1. Словник української мови: В 11 т. – К., 1970–1980.
2. Етимологічний словник української мови: У 7 т. – К., 1982–1985–1989–2003–2006.